

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ ОЧИМА УКРАЇНЦІВ ДІАСПОРИ (документи з фондів ЦДАВО України)

Голод 1932–1933 років в Україні – трагічна сторінка її історії. За часів СРСР замовчування факту голоду та утаювання будь-якої інформації про нього були складовою офіційної політики правлячої партії¹. Саме тому сьогодні перед істориками постало питання всебічного дослідження цієї трагедії, всіх внутрішніх та зовнішніх чинників, які вплинули на розвиток подій в 1932–1933 рр. Важливу роль для відтворення цілісної картини подій 1932–1933 рр. в Україні та за її межами відіграють документи української еміграції у США, Канаді, країнах Західної та Центральної Європи. Ці джерела дозволяють розкрити маловідомі в Україні факти т. зв. “допомогових акцій”, звернень до світової громадськості, протестів української еміграції проти злочинної політики радянської влади в Україні в 1932–1933 рр.

З розпадом Радянського Союзу та ліквідацією тоталітарної системи проблематика участі української еміграції в боротьбі з Голодомором набула особливої актуальності. Одними з перших українських дослідників, що звернулися до даної теми, стали Т. В. Вронська, В. І. Марочко, М. Ю. Мухіна, Т. С. Осташко, Р. Я. Пиріг та ін.² Тему участі українських еміграційних кіл у допомозі голодуючій Україні в 1932–1933 рр. вивчали й закордонні дослідники, наприклад Р. Кушнеж³. Разом з тим, як слушно зазначає знаний український історик Р. Я. Пиріг, більшість документів зарубіжних дипломатичних установ, політичних та громадських організацій, матеріалів закордонної преси є маловідомими в Україні⁴. Це пов'язано насамперед з тривалим перебуванням документів української еміграції на секретному зберіганні. Після демократичних зрушень в Україні згадані документи було розсекречено і вже в середині 1990-х років вітчизняні історики дістали можливість звертатися до них у своїх дослідженнях.

Важливі документи, які відображають реакцію української еміграції на вістки про голод в Україні, відклались у фондах ЦДАВО України. Зокрема, лівова частка документів зосереджена в таких фондах: 1) політичних організацій української еміграції, 2) громадських організацій української еміграції, 3) провідних українських діячів, які перебували на еміграції, тобто в тій компактній джерельній збірці, що в сучасній історіографії отримала назву “Празького архіву”. Окрім того, частина документів є складовою фонду 5235 “Уряд УНР в екзилі”.

На основі типово-видової класифікації джерел нами умовно виділено такі групи документів, що відображають ставлення української еміграції до проблеми голоду в Україні у 1932–1933 рр.:

1. Документи, що відображають діяльність українських політичних та громадських організацій у справі допомоги голодуючим в Україні (тексти промов, з якими голови комітетів допомоги голодуючим в Україні зверталися на протестаційних зборах до української спільноти за кордоном, тексти резолюцій, звернення до політичних лідерів, протоколи конференцій, на засіданнях яких порушувалося питання голоду в Україні, організаційне листування, відомості про збір коштів організаціями для голодуючих в Україні).

2. Документи епістолярного та мемуарного характеру (листування емігрантів з рідними, знайомими, які проживали в Україні у 1932–1933 рр., щоденники, в яких робилися записи після спілкування з очевидцями трагічних подій в Україні).

3. Друковані видання (бюлетені українських пресових служб у Берліні, Лондоні, “Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні”, “Бюлетень Товариства бувших вояків армії УНР у Франції”, “Український тиждень”, “Інформаційний листок Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель”, в яких містяться повідомлення про голод в Україні, створення комітетів допомоги голодуючим в Україні та їхню діяльність).

4. Графічні документи (листівки із закликами: “Поможіть голодуючим Росії та Вкраїни”, “Не відкладай допомоги на завтра, щоб вона не прийшла запізно!”, афіші, марки, присвячені темі голоду).

Із виявлених 78-ми документів нами вибрано для публікації 10, що найяскравіше характеризують інформаційні можливості трьох перших із зазначених вище груп документів.

Орфографію та стилістичні особливості документів збережено. Розділові знаки розставлено за сучасними правилами пунктуації. Відтворені частини скорочених слів, а також пропуски подаються у квадратних дужках. Окремі документи подаються у скороченні (вилучено нетематичну частину тексту).

Публікацію підготували **Владислав Берковський,**
Наталія Григорчук, Олена Петрук

¹ *Пиріг Р. Я.* Документи з історії голоду у фондах архівосховищ України // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С. 82.

² *Вронська Т. В., Осташко Т. С.* Участь українських зарубіжних політичних та громадських організацій в акціях протесту 30-х рр. ХХ ст. проти голодомору в Україні // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С. 65–81; *Марочко В. І.* Концепції західноєвропейської та російської історіографії // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С. 125–144; *Мухіна М. Ю.* Упокорення голодом // Архіви України. – 1993. – № 1–3. – С. 16–34; Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. *Р. Я. Пиріг*; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – 1128 с.

³ Кушнієж Р. Участь української громадськості Польщі в допомогивих та протестаційних акціях проти голодомору в Україні // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 131–141; Його ж. Львівська українська преса про Голодомор в УСРР // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 199–209.

⁴ Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг. – К., 2007. – С. 28.

№ 1

З листа Д. Геродота до О. Кобилянської про голод в Україні

8 червня 1932 р.

До вш. п. Ольги Кобилянської
Чернівці

Високоповажно пані.

[...] З України приходять дуже сумні звістки. По цілій Україні панує голод. В Житомирській та Бердичівській окрузі на ґрунті голоду від черевного тифу вимерли цілі села. Не ліпше й в інших околицях багаті та родючі України. Так, цими днями одним з наших емігрантів отримано листа від брата з Катеринославщини, в якому той пише, що ціла родина пухне з голоду. Крім хліба та солі нічого не мають. Забули навіть, як виглядає мука. На базарі ще можна купити, але не муки, а дерті і то по страшній ціні – 150 карбованців за пуд, в той час як робітник дістає платні 50 карбованців місяшно. Майже через кожні два рядки брат просить не допустити їх до голодної смерті і прислати їм грошей – золотом або долярами. На ці гроші ще можна дещо дістати. Ось до якого лиха попровадила грабівницька політика червоної Москви ту Україну, яка не тільки не знала ніколи голоду, але годувала і Росію, і навіть частину Європи.

Поки всього доброго. Сердешне привітання панству Панчук.

З правдивою пошаною: *Дмитро Геродот*

ЦДАВО України, ф. 3563, оп. 1, спр. 253, арк. 16. Засвідчена копія. Машинопис.

№ 2

З листа Я. М. Зозулі до П. Петрика про голод в Україні

24 вересня 1932 р.

Дорогий товаришу!

[...] З дому мене бомбардують, щоби вислав харчі, бо гол[од] в очі заглядає, а тут і у мене чорт ма звідки прожити. Вислав уже двічі через Фінляндію, бо туди можна посилати лише через товариства, які мають від влади концесію. Але в цьому місяці уже нічого не міг послати і мене совість мучить. Тут кілька днів було два утікачі, кажуть, що у нас уже формальний голод. [...]*

ЦДАВО України, ф. 3878, оп. 1, спр. 71, арк. 64 зв. Копія. Машинопис.

* Продовження листа не виявлено.

№ 3

**З повідомлення бюлетеня Закордонної делегації
Української соціал-демократичної робітничої партії*
про участь української делегації в Інтернаціональній
соціалістичній конференції в Парижі**

21–25 серпня 1933 р.

Інтернаціональна Соціалістична Конференція в Парижі
(21–25 серпня 1933 р.)**

Надзвичайна Конференція Соціалістичного Інтернаціоналу, що відбулася в Парижі, була викликана сучасними подіями в деяких країнах Західної Європи і, зокрема, зміною режиму в Німеччині. [...]

Перед Конференцією 19–20 серпня засідала Екзекутива Соціалістичного Інтернаціоналу, на якій після звіту секретаря Соц[іалістичного] Інтернаціоналу Ф. Адлера відбулася дискусія про сучасне політичне положення в Європі, головним чином у Німеччині. В цьому засіданні Екзекутиви від УСДРП брав участь т. П. Феденко.

20 серпня т. Феденко запропонував Екзекутиві Соц[іалістичного] Інтернаціоналу звернути увагу на страшну голодову політику російської окупаційної влади на Україні і вказав на факти голодної смерті й людодства на українській землі, яка не так давно була “хлібною коморою” для Європи.

Делегат РСДРП Абрамович зазначив, що не тільки Україна, але й Поволжя, Західний Сибір та інші області ССРСР голодують. Ренодель (франц[узська] соц[іалістична] партія) звернувся до т. Феденка з запитом, чи він може подати фактичний матеріал про голод і людодство на Україні, бо ці факти йому потрібні для боротьби з большевизмом у Франції.

Т[овариш] Феденко дав йому позитивну відповідь і разом з тим зазначив, що положення в Росії значно краще, як на Україні. Україна перебуває під колоніальним визиском з боку російського правительства і в цьому відношенні голосні факти самогубства видатних комуністів-українців – Скрипника, Хвильового, Стронського і ін. – мають значіння протесту проти московської політики безоглядного визиску України. Т[овариш] Феденко підкреслив, що тепер саме на Україні йде ліквідація політики “українізації” і що з КП(б)У московський центр виключає всіх більше менше визначних і самостійних комуністів українського походження.

Після цього Голова засідання Де Брукер (бельгієць) запропонував, щоб Екзекутива постановила просити всі соц[іалістичні] партії Соціалістичного Союзу подати фактичний матеріал про голод і його причини в ССРСР. Ця справа буде розглянена [на] найближчій засіданні Екзекутиви (через 3 місяці).

З розмов із делегатами різних соц[іалістичних] партій т. Феденко переконався, що багато з них не уявляє собі розміру голоду й причин його на Україні. Комуністична пропаганда в цілій світі намагається переконати всіх, що ніякого голоду на Україні та в ССРСР нема. Буржуазна преса тих країн, що шукають союзу з Совітами, як напр[иклад] Франція, уникає містити відомости про голод.

Перед УСДРП стоїть тепер відповідальне завдання – поставити перед Соц[іалістичним] Інтернаціоналом на всю широчінь не тільки справу голоду, але й цілу проблему рос[ійсько]-укр[аїнських] відносин, з яких випливає “голодова політика” Совітської Росії на Україні. [...]

Не слід забувати, що саме большевизм дав фашистам зразок панування меншости над величезною більшістю населення. Терористичні методи, адміністративна практика, способи організації й пропаганди фашисти позичили від большевизму. Брехня, задурювання народніх мас через монополізовану пресу, приватні партійні армії, шпійонство, виховання молоді для мілітаризму й державного рабства – це все спільні ознаки большевицької та фашистівської системи. Ленін та Сталін стали вже давно учителями для Муссоліні й Гітлера. [...] Гітлер, щоб здійснити свою “національну революцію”, рубає голови своїх політичних противників; Сталін виморює голодом мільйони робітників і селян у СРСР, щоб було по його волі. “Ціль освячує засоби” – це є той клич, що чується з Москви, Рима й Берліна. Про святість цілей, само собою, рішають диктатори.

Страшний голод, що тепер лютує в СРСР й особливо на Україні – серйозне попередження для тих закордонних робітників, що ще й тепер вірять московським кличам. (Далі т. Феденко навів кілька фактів людоїдства з голоду, що сталися весною й літом цього року на Київщині і продовжував): “Це страшні наслідки большевицького утопізму та “підсиленої езуїтської моралі” московських володарів! Коли б хто-небудь уважав голод та людоїдство за “шлях до соціалізму”, то через те притягальна сила соціалістичних ідей потерпіла б тяжкий моральний удар [...].

(Перейшовши до справи “єдиного фронту” з комуністами, т. Феденко зазначив):

“Як може бути цей єдиний фронт з тим режимом, який уже вдруге в останнім десятилітті довів мільйони робітників і селян СРСР до голодної смерті? Чи можливий цей єдиний фронт, не вважаючи на жорстокі переслідування українських, російських та грузинських соціалізму в СРСР? Надія на єдиний фронт соціалістів із Комуністичним Інтернаціоналом – це ілюзія. Москві не потрібний єдиний фронт із Соціалістичним Інтернаціоналом. Сталін хоче знищити Соціалістичний Інтернаціонал, бо він думає, що після знищення демократичного соціалізму прийде найкраща кон’юнктура для большевизму. [...]

Делегати УСДРП – т. т. Феденко та Малашко мали змогу в персональних розмовах з делегатами різних партій та з представниками соціалістичної преси інформувати про сучасне положення на Україні. Відозва, підписана від імені УСДРП, УСДП та УСРП про голод на Україні, зробила велике вражіння на Конференції. Делегати УСДРП при цій нагоді використали приїзд двох американських українців, що були один місяць на Україні в районах страшного голоду й людоїдства в липні–серпні ц[ього] р[оку]. Їхні підперті фактами оповідання зробили величезне вражіння на членів Соціалістичної Конференції.

24 серпня заходами т. Малашка відбувся реферат т. Феденка для української колонії в Парижі під назвою “Сучасне положення на Україні”. Делегатам УСДРП удалося зав’язати ближче знайомство з соціалістичними журналістами різних країн і з ними умовлено про постійну інформацію чужинної преси про відносини на Україні. [...]

Прага, 15 вересня 1933.

ЦДАВО України, ф. 4412, оп. 1, спр. 5, арк. 1–2 зв.

* Закордонна делегація УСДРП – очільники І. Мазепа, О. Бочковський, П. Феденко, О. Козловський, В. Старосольський. Утворена після виїзду членів УСДРП на еміграцію, мала центр в Празі і належала до Соціалістичного Інтернаціоналу.

** Тут і далі підкреслено в документі.

№ 4**Повідомлення з бюлетеня “Український тиждень”
про відозву Союзу Українок у Львові
до жінок цілого світу щодо голоду в Україні**

18 вересня 1933 р.
Прага

Українські жінки до жінок цілого світу

Союз Українок у Львові опублікував відозву в справі голоду на Великій Україні. Відозву цю видано в формі летучок на різних мовах і розіслано по жіночих організаціях та до преси. “Жінки українські, – говориться у відозві, – звертаються до жінок всіх народів, країв і континентів, всіх кляс, угруповань і визнань – за поміччю, за спільним змаганням за те, щоби червона сатрапія не могла безкарно знущатися над безборонними. Зкоординована і планова міжнародня акція жінок мусить привести до перегляду поглядів у відношенню світа до большевицького режиму”.

ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 755, арк. 27 зв.–28.

№ 5**Звернення голови Громадського комітету рятунку України
в Чехословаччині О. І. Бочковського до міністра Норвегії
Мовінкеля з подякою за піднесення
справи допомоги голодуючому населенню України**

23 жовтня 1933 р.

До Пана Міністра Мовінкеля

Високоповажний Пане Міністре!

Україна не має багато приятелів. Через те український нарід з великою вдячністю й пошаною згадує кожного чужинця, що цікавиться його долею й симпатизує з його визвольними змаганнями.

Від останньої сесії Союзу Народів наш нарід уважає Вас своїм великим і щирим приятелем. Ми побачили та переконалися, що Ви не тільки зрозуміли, але й відчули трагіку сучасного положення на Радянській Україні, коли підняли справу голодової катастрофи в нашій батьківщині в Раді Ліги Націй.

Як самі Ви зазначили в розмові з кореспондентом “Le Matin”, – найпростіше “було б нічого не робити” і “кинути до кошу зворушливі документи”...*, які Ви одержали з українського боку. Для того Ви мали всі формальні підстави. Але Ви відкинули такий бюрократичний шлях полагодження цієї трагічної справи. Ви не хотіли, немов Пілат, умити від неї руки. Ви вважали, що “SOS” Радянської України є справою Вашого сумління. Для Вас було ясно, що в цьому випадку Ви не можете мовчати й Ви вжили всіх зусиль та заходів, щоб за кожну ціну перевести справу через Раду Союзу Народів. Вам це пощастило. Чи ж треба казати про моральне значіння цього акту для України та українського народу?!

Цей Ваш шляхетний та мужній виступ в обороні від голоду загибаючої Радянської України викликав скрізь по цілому світу серед українського загалу

стихийний вияв почування вдячності до Вас, Високоповажний Пане, і до Вашого народу, від імені якого Ви провели цю справу в Раді Ліги Націй.

До численних проявів вдячності українців, що живуть по цей бік радянського кордону, долучаємо свій голос також ми, представники української еміграції в Чехословаччині, згуртовані в Празькому “Громадському Комітеті Рятунку України”.

Це не вперше перехрестилися шляхи Норвегії та України. Бо вже на початку цього століття, напередодні загибелі московського царату, що прямував до знищення України, Ваш великий національний поет Б. Б’єрнсон виступив на захист нашого народу та мови. Прилюдно тавруючи непримириму українофобію тодішнього міністра Плеве. Згодом, цим разом з приводу польського україножертства в Галичині, він перед цілим світом поставив українську справу руба, звертаючи увагу культурного людства на гноблення українського народу другим його історичним сусідом. Ваш великий національний поет широко захопився визвольними нашими змаганнями. “Піднести 30 мільйонів українців, – писав норвезький велетень, – до шаблю свідомого та освіченого народу – скинути столітнє ярмо, – така велика річ мусить кожного підбадьорити!!...”

Б’єрнсон до кінця свого життя залишився щирим приятелем і оборонцем українського народу. Його ім’я виписане до анналів української історії серед тих, хто боровся за волю України та промощував до неї шлях.

Минуло 30 років від того часу. Український нарід загибає в большевицькій неволі, ще гіршій за царську. І ось Ви, Високоповажний Пане, немов поновлюючи традицію Вашого безсмертного поета, апостола свободи та непримиримого ворога неволі, – взяли на себе шляхетне завдання піднести справу фізичного винищування українського народу перед найвищим європейським ареопагом сучасної доби.

Таємниць історичної кавзальности ще не виявлено остаточно. Проте, не підлягає сумніву, що кожний факт або подія в життю народу має завжди свою рацію, свою глибшу причину. Не є, отже, випадком, що вже вдруге історія звела Норвегію з Україною. Адже ж є певна спорідненість долі цих двох народів. Бо ж чи не була Норвегія протягом цілих століть скандинавською Україною?! Чи не мусіла вона вибороти свою самостійність також проти двох своїх історичних сусідів?! Або чи ж норвезький нарід не є так само суто селянська та від давніх часів демократична нація, як український нарід. Чи ж його ідеологія національно-визвольної боротьби Норвегії в XIX столітті, в основу якої покладені були засади людяности, справедливости та волі, не є та сама, що присвячувала національному відродженню українського народу, за що катований був в азіатській неволі найбільший український поет Тарас Шевченко й за що непохитно боролися провідники українського національного руху?!

Отже, не було тільки примхою історії, що Б’єрнсон захопився визвольною боротьбою України й не є також припадком, що Ви, Високоповажний Пане, так живо відгукнулися на теперішнє страшне лихоліття українського народу. Ні. В обох цих випадках певна аналогія історичної та національної долі Норвегії та України була цього причиною.

Норвегія виборола свою волю та самостійність. Виборе її також і поневолена Україна. Вільна й незалежна Україна згадуватиме двох великих норвезьких приятелів і оборонців українського народу – Б’єрнсона й Мовінкеля.

Прийміть, Високоповажний Пане, вислів нашої щирої вдячності та правдивої пошани.

О. І. Бочковський
Голова Громадського Комітету Рятунку України
в Чехословаччині.

Генеральний секретар *І. Паливода*

Прага. 23. X. 1933.

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 17–17 зв. Склограф.

* Крапки в документі.

№ 6

Звернення до Президента США Франкліна Рузвельта від Громадського комітету рятунку України в Чехословаччині з проханням організувати контрольну комісію на територію Радянської України

Не раніше 29 жовтня 1933 р.

Вашингтон
Панові Президенту Сполучених Штатів

Пане Президенте!

Громадський Комітет Рятунку України в Чехословаччині підтримує домагання американських українців і прохає Вас поставлення вимоги совітській владі про допущення контрольної комісії на територію радянської України, від голоду вимираючої (яку цього року навістив страшний голод, що без сумніву повернеться в 1934 році), для перевірки фактичного стану речей.

Голова *О. І. Бочковський*

ЦДАВО України, ф. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 19. Склограф.

№ 7

Лист голів Союзу українок Америки та Комітету допомоги голодуючій Україні до Голови жіночої національної української ради С. Русової про створення та діяльність комітету*

12 грудня 1933 р.

Професор Софія Русова
Прага, ЧСР

Вельмишановна Пані:

З рамени Союзу Українок Америки в листопаді ц. р. засновано Комітет допомоги голодуючій Україні.

Цей комітет вислав дотепер меморандум і листи до Президента Злучених держав Розвелта**, пані Елеонор Розвелт***, Міжнародного Червоного Хреста в Женеві, Американського Червоного Хреста у Вашингтон і до усіх сенаторів і послів федерального уряду Америки.

На будуче пляном комітету є збудити публичну опінію через американську пресу. Важнішим чинником являється зібрання фондів, які були б готові, як тільки знайдеться дорога посилки.

Ваша організація може допомогти нам своїми вказівками, куди і як посилати провізії, одіння і гроші на Україну.

За Ваші ласкаві поради і відповідь будемо дуже вдячні. Остаємо з високою пошаною до Вас,

За Головну управу Союзу Українок
Америци

Голова *О. [Д]отоцька*

За Комітет допомоги голодуючій Україні

Голова *Н. Пеле[x]ович*

ЦДАВО України, ф. 3963, оп. 2, спр. 26, арк. 43. Машинопис. Оригінал.

* Лист надруковано на бланку Союзу українок Америки.

** Так у документі. Потрібно: Рузвельта.

*** Так у документі. Потрібно: Рузвельт.

№ 8

Звернення українських емігрантських організацій в Чехословаччині до українців за кордоном про організацію одноденної голодовки та збір коштів для Українського Червоного Хреста

Не пізніше 29 жовтня 1933 р.

До Українського громадянства

Невпинно провадить боротьбу Український нарід з всіми окупантами. Боротьба приймає щораз то більш грізних форм. Все ширші круги населення стають під прапор української національної визвольної боротьби. Донедавна завзяті вороги подають собі руки до спільного нищення Українського Народу. Московсько-більшевицькі кати голодом нищать змагання України за Самостійну, Соборну Державу. В червоному пеклі міліони українських селян і робітників вже згинуло голодною смертю, але боротьби не лишили.

Ми не сміємо бути в цю грізну для Української Нації хвилю безчинними глядачами, ми також мусимо стояти в лавах борців за краще майбутнє Українського Народу. Нашим обов'язком є всіма можливими для нас способами підтримати наших братів в їхній боротьбі. Нашим обов'язком є подбати про те, щоб весь світ знав про геройську боротьбу нашого народу, знав про ті варварські методи нищення окупантами українського населення. Ми мусимо перед цілим світом зірвати з наших гнобителів маску культурних месій, а показати правдиве обличча варварів-катів.

Наша праця мусить бути постійною, пляною, а не доривочною, бо насильства, знущання окупантів не тривають час від часу, а постійно і пляново. Акцію мусять провадити люде, які знають за що боровся, бореться і має боротись Український Нарід. Маловірів, слабодухів, запроданців не сміє бути в наших рядах. Нашу Святу Справу най не бруднять ріжні польонофіли та радяно-

філи! Тих раз назавжди викиньмо з наших рядів! Зрадникам вкажім їх правдиве місце!

Свідомий грізної небезпеки, яка загрожує Українському Народові, Секретаріат Європейського Об'єднання Українських Організацій на Чужині (Брюссель) ще в місяці липні приступив до організації Українського Червоного Хреста. Метою УЧХ є несення допомоги грішми, річами, харчами, ліками населенню України, що з причин національних, політичних, господарських терпить морально і матеріально у в'язницях, на засланні, в концентраційних таборах чи на волі, а в сучасний мент організувати негайну допомогу голодуючим на Східноукраїнських Землях. Акція УЧХ буде не доривочною, як до цього часу переводились подібні акції, а постійною. Довкола цієї акції УЧХ буде стреміти об'єднати Всіх Українців, які лише власними силами боряться за Самостійну Соборну Українську Державу.

Для заманіфестування своєї твердої віри в нашу перемогу, для скріплення своїх рядів у боротьбі з окупантами та зокрема для поширення акції допомоги голодуючим на Україні нижче підписані організації оголошують на день 29 жовтня б[іжучого] р[оку] Однодневну Голодівку, а вартість прохарчування за цей день закликають зложити на Український Червоний Хрест та звивають в цей день масово прибути на віче, щоб задемонструвати перед цілим світом не[з]ломну волю до боротьби за свою Самостійну Соборну Державу.

Союз Українських Емігрантських
Організацій в ЧСР
Українська Громада в ЧСР
Центральний Союз Українського
Студентства
Українська Академічна Громада в
ЧСР
[...]

ЦДАВО України, ф. 3963, оп. 2, спр. 26, арк. 100.

№ 9

З листа Н. Я. Григоріва до Б. М. Залевського про голод та канібалізм в Україні

25 березня 1934 р.

Прага

Дорогий Болеславе Миколаєвичу!

[...] Минулого тижня мені пощастило прочитати доповідь чехословацького посла з Москви з минулого року, в якій підтверджується загальна ненависть до уряду і голод: до 1 липня минулого року в самому Києві було зареєстровано 148 матерів, що поїли своїх дітей. Внутрішнє господарське становище ССРСР не поліпшується, а погіршується. Повна апатія комуністів, які втратили віру в свої власні плани й сили. Як буду мати час, то передрукую Вам витяги, зроблені мною з тієї доповіді. Головне, що вона цілком підтверджує те, що пише преса про становище в ССРСР.

ЦДАВО України, ф. 3562, оп. 1, спр. 85, арк. 130–131. Копія. Машинопис.

№ 10

Тези з промови Ю. Лавріненка*, виголошеної на маніфестації
у м. Баунд-Бруку з нагоди 25-ї річниці Голодомору 1932–1933 рр.

26 жовтня 1958 р.

Тези й думки
промови Юрія Лавріненка на Маніфестації
в Бавн-Бруку 26 жовтня 1958 р.**

1. Великі нещастя, катастрофи і поразки в житті народів мали різні наслідки: часом вони вели до остаточного зникнення даної нації, а часом ставали зворотнім пунктом до її піднесення і утвердження в житті. В християнському понятті особливо тісно зв'язуються протилежні поняття смерті і життя, страти і воскресіння. Тут залежить доля нації не тільки від її фізичного стану, а й ще більше від духового***. Одні спільноти вмирають, як миші в повені, інші перетворюють момент катастрофи, саму смерть на нове, ще сильніше відродження.

2. Чи 1933 рік і ціла його доба геноциду над українським народом, яка підірвала капітально біологічну силу і підірвала духовний розвиток народу знищенням культурних кадрів і церкви України на довгі роки, – буде зворотнім пунктом до загибелі, а чи до нового піднесення й остаточної перемоги – залежить від нинішніх живих українських поколінь дома й на еміграції. Національна пам'ять не може бути приспана до таких фактів, якщо нація хоче жити далі. Зникнення пам'яті і розуміння тих народніх жертв – є смерть нації. Тому я високо ціную таких людей, як покійний проф. Іван Дубинець, що написав книжку “Торить Медвин” – про знищення і спалення свого повсталого села російською червоною армією, і який написав книжку про організований Москвою в Україні голод 33-го року як засіб війни проти українського народу.

3. Є різні погляди на внутрішній характер жертв голоду і геноциду в Україні 30-х років. Одні твердять, що це вмерло безпротесно безвольне і нежиттєздатне плем'я чи стадо. Я категорично відкидаю цю тезу, як наклепницьку. Сто разів прав Дубинець, коли твердить (і доводить своє твердження фактами), що український селянин волів умерти, ніж добровільно стати колгоспним рабом, новітнім більшовицьким кріпаком. Це була героїчна постава, безкомпромісне стояння на своєму*. Голод був організований не тоді, коли вмирали; початок його підготовки сягає осени 1928 р. Ізольована від світу Україна до 1933 року була позбавлена своїх провідних кадрів і всіх сильніших людей, а селянство протягом кількох років повільно і непомітно втягнене в голод. Коли сама організація голоду і терору буде досконало задокументована й проаналізована, тоді стане ясно, що в момент, коли голод став загальною катастрофою, вже неможливий був ефективний спротив. Є, однак, тисячі і тисячі фактів запеклого активного спротиву, які старанно занотовані і заховані від світу в архівах НКВД. Демонстративні**** самогубства провідних українських комуністичних діячів в Україні в момент самого апогею катастрофи – це був єдиний спосіб подати у світ страшну вістку і протест*****. Але світ не хотів чути сигналів.

4. Боротьба за правду про Великий Голод і Терор в Україні триває далі. Головна роль і відповідальність у цій боротьбі належить українській еміграції. На мою думку, треба:

а) створити один-єдиний центр документації і вивчення Великого голоду і геноциду в Україні 30-х років. Далі видавати книги про це;

б) усіма силами і безперестану роками і роками домагатися, щоб Рада Оборони Прав Людини, що є при Об'єднаних Націях, створила спеціальну слідчу комісію в справі геноциду в Україні 30-х років;

в) домагатися від уряду СРСР і ЦК КПРС, які досі голо заперечували факт організованого голоду й геноциду в Україні, щоб вони нарешті зробили в цій справі офіційну заяву. Відсутність такої заяви означала б мовчазне визнання фактів, висунених українською еміграцією.

Юрій Лавріненко

ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 1987, арк. 13.

* Лавріненко Юрій (1905 – ?) – літературознавець, родом з Київщини, чл. літ. орг-ції “Плуг”, 1935–1942 рр. в ув'язненні й на засланні; з 1944 р. на еміграції.

** Підкреслено в документі.

*** Підкреслено в документі червоним чорнилом.

**** Слово “демонстративні” дописано від руки.

Berkovs'kyi V., Hryhorchuk N., Petruk O.

**The 1932–1933 Famine in Ukraine
through the Eyes of Ukrainian Diaspora
(Documents from the Fonds of *TsDAVO* of Ukraine)**

The publication contains the documents from the fonds of the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine reflecting the Ukrainian diaspora's attitude towards the 1932–1933 Famine in Ukraine. It includes little-known facts related to the so-called “aid actions”, appeals to international community, Ukrainian emigration's protests against the criminal Soviet policy in Ukraine in 1932–1933. The publication is supported with the documents of political and non-government organizations, well-known Ukrainian public figures in Czechoslovakia, the USA, Rumania, Poland, France.